

Het was alsof ik per ongeluk zomaar ineens religieus werd

SERIE: ZIN IN MUZIEK

Luisteren met andere oren

Filosoof en **Denker des Vaderlands René Gude** (1957-2015) ontleedde het vage begrip 'zin' in vieren: zinnelijk (lichamelijk), zintuiglijk (mooi), zinrijk (rationeel) en zinvol (doelgericht). *Gude over het zinnelijke: "Lust is de vitale bron; zonder trek gebeurt er niets. Als we planten waren zou ik zeggen: Lust is de stuwende kracht die vanuit de wortels de bloemenpracht van vitaliteit voorziet."*

Peter Henk Steenhuis en Annemieke Huls verkennen met die bagage op zak de muziek. Tijdens acht avonden in Tivoli Vredenburg treden topmusici op en gaan ze over de zin van hun muziek in gesprek.

Wie? Eric Vaarzon Morel, Calliope Tsoupaki. Mmv harpiste Gwyneth Wentink.

Wanneer? 11 februari, 20-21.30 uur (zaal open 19.30)

Waar? TivoliVredenburg Vredenburgkade 11, Utrecht

Entree? € 17,50 (bestellen via www.tivolivredenburg.nl)

'Zin in muziek' wordt mede mogelijk gemaakt met steun van Stichting Dialoog.

Beluister de **Zin in muziek-podcast:** www.nporadio4.nl/zinmuziek

"Flamenco is", zegt flamencogitarist Eric Vaarzon Morel, "net als blues en jazz een vrij jonge muzieksoort." Althans in de huidige vorm.

Flamenco is waarschijnlijk ontstaan uit de muziek en dans die werden meegebracht door een op de vlucht geslagen volk uit Noordwest-India zo'n 1200 jaar geleden. Via Perzië en Noord-Afrika belandde dit reizende volk ('zigeuners') in Andalusië. In hun muziek en dans vermengden zich oosterse en westerse elementen.

Vaarzon Morel: "In de tweede helft van de negentiende eeuw komen daar de *cantes* bij, de zangvormen, de gitaar en de dans. Daarvoor was het eigenlijk een primitieve zang, zoals je die in een smidse kon horen, bij het hameren op een aambeeld. Flamenco bestaat uit talloze rituelen, ik herken ook religieuze rituelen."

In de twintigste eeuw kwam de flamenco meer op het podium terecht, waardoor de *cantes* gestileerder en verfijnder werden, maar niet aan kracht inboetten. Het is aan de kunstenaar – de zanger, gitarist, danser, danseres om de oorspronkelijke *duende* op het podium op te roepen in samenspraak met het publiek. Als dat lukt, ontstaat het kippenvelgevoel. Daar is elke flamenco-artiest naar op zoek, ik ook."

Wat is duende?

"Duende ligt ten grondslag aan alles wat flamenco is. Een moeilijke term, omdat iedereen ermee op de loop gaat. Als ik probeer uit te leg-

gen wat duende is, ga ik graag te rade bij Federico García Lorca, de dichter die in 1936, tijdens de Spaanse Burgeroorlog, op 38-jarige leeftijd werd vermoord. Volgens Lorca had duende alles te maken met dionysische bezieling, extase, roes."

"Ik heb het even opgezocht: 'Vreugde, pijn, leven, dood', schrijft Lorca, 'ze zijn via de duende in mij verstrengeld. De duende bemint de wonde en brengt ons tot oorden waar de vormen samensmelten in één verlangen dat verre boven hun zichtbare verschijning staat. Een verlangen dat zowel erotische extase als doodsdrift kan zijn."

"Duende is een raadselachtige macht die iedereen voelt en die geen enkele filosoof kan verklaren. Het is geen kwestie van gave, maar van ware levendige stijl; van bloed dus; van aloude cultuur, en, tegelijk, van daadwerkelijke schepping."

"De roes wordt vaak in een adem met alcohol genoemd. De roes, de extase kun je ook bereiken dankzij de kunst, of het geloof in God, zoals ik lees in de gedichten van middeleeuwse mystici als Johannes van het Kruis en Theresia van Avila, van wie ik teksten gebruikt heb in mijn opera 'El Greco de Toledo'."

U noemt nu religieuze dichters die getuigen van hun geloofservaring. Deelt u hun geloof?

"Nee. Maar tijdens het schrijven van die opera kwam ik wel telkens bij religie uit, terwijl ik niet religieus ben opgevoed. Ik zal mezelf nooit atheïst noemen, dat vind ik zo'n boude term. Ik herken de ervaring van Johannes van het Kruis ook wel. Neem de tweede strofe van zijn gedicht 'Una noche oscura', 'Donkere nacht':

*A oscuras y segura,
por la secreta escala, disfrazada,
¡oh dichosa ventura!
A oscuras y en celada,
Estando ya mi casa sosegada.*

*In het donker, geheel veilig,
Langs de geheime trap en in vermomming,
– en hoe had ik geluk! –
In 't donker, ongezien ook,
Want alles in mijn huis lag reeds te slapen.*

Ik werk vaak 's nachts. Op een keer ging ik om een uur of vier naar bed. Ik beklom de trap, alsof ik opsteeg op een ladder naar de hemel. En ik werd overvallen door liefde. Voor mijn gezin, natuurlijk, ze lagen te slapen, het huis was in rust. Maar die liefde zou je ook spiritueel kunnen zien, het was alsof ik per ongeluk zomaar ineens religieus werd."

Denker des Vaderlands René Gude (1957-2015)
onderscheidde vier aspecten van **ZIN**:

ZINNELIJK – het lijfelijke

ZINTUIGLIJK – het esthetische

ZINRIJK – het begripsmatige, rationele

ZINVOL – het doelmatige

ERIC VAARZON MOREL

Wie met de Nederlandse flamencogitarist **Eric Vaarzon Morel** (1961) correspondeert, wordt steevast in het Spaans begroet. Vaarzon Morel trok op zijn negentiende naar Spanje, waar hij woonde en werkte. In de jaren tachtig toerde hij met de Zwitserse groep 'Flamencos en route' door Europa. Vaarzon Morel vestigde met zijn eigen band 'Chanela' zijn naam als gitarist en werkte onder anderen met trompettist Eric Vloeimans, gitarist Harry Sacksioni en acteur Gijs Scholten van Aschat.

Dat religieuze, dat spirituele, wat heeft dat met flamenco te maken?

“Op het eerste gezicht weinig. Flamenco is aards, *tierra*, harde grond. De tapdanser is lichtvoetig, blijft boven de grond; de flamencodans stampt, de dans moet de grond in. Een flamencogitarist leerde mij ooit: ‘Je moet niet boven de snaren spelen, je moet het gat in.’ Hij bedoelde: het gat van de gitaar, die ‘zwarte houten waterput’, zoals Lorca dichtte.”

Wat is dan het verband tussen religieuze rituelen en flamenco?

“Flamenco verbindt: volk en musici, dansers en musici, volkse elementen en religieuze rituelen. Spanje is eeuwenlang overheerst door de Moren, dat zie je nu nog terug in de gebouwen als het Alhambra, de Mezquita – de kathedraal van Córdoba – en in de taal, bijvoorbeeld in het woord *flamenco*, een samentrekking van twee Arabische woorden: *felah mengu*, vluchtende boer. Of in een uitroep als *olé*, een aanmoediging die je in flamenco hoort, maar ook bij het stierenvechten. *Olé* bevestigt de extase, de roes. Bij de flamenco hoor je het vooral als aanmoediging tijdens de *cante*, het lied, en bij de dans. Daarop antwoordt een ander deel van het publiek *eso es!*: zo is het!”

“‘*Olé*’ is waarschijnlijk afkomstig van Allah. Ik noem flamenco ‘de Oriënt in de Occident’; het Oosten in het Westen. De flamenco, de zang, dans en de muziek zitten vol oosterse, Moorse invloeden. Je hoort dat aan de melismen, het zingen van meer tonen op één lettergreep, en het gebruik van chromatiek en kwarttonen die gebaseerd zijn op Makamtoonladders uit het Midden-Oosten. De flamencogitarist imiteert de laud, de Arabische luit, waar net als bij een viool geen frets op zitten.”

“Maar flamenco zit ook vol invloeden uit het christendom. De flamencozangers zingen vaak over *El Nazareno* – Jezus – of een van hun vele heilige maagden, van María tot Esperanza en Macarena. Bijvoorbeeld bij de processies tijdens Pasen. Er is ook een ritueel voor de Kerst. Met de hele familie rondom een vuurpot kerstliedertjes zingen en dansen, thuis en bij bijeenkomsten in de *barrios*, de buurten. *Zambomba* noemen ze dat. De *zambomba* is ook een oud instrumentje dat bij het ritueel niet mag ontbreken. Bij ons heet het de fokepot, of de rommelpot, je komt de fokepot al tegen op schilderijen van Jan Steen.”

“En dan kennen we allemaal de beroemde processies tijdens de Goede Week. Nergens raken ritueel, religie en extase elkaar zo als tij-

dens het zingen van een *saeta*. De beelden van die processies zijn bekend: mannen met van die puntkappen op, die er luguber uitzien. En natuurlijk allerlei beelden van Maria, die kristallen tranen huilt. De paar keer dat ik de processie meemaakte, ontroerde dat me zeer.”

“Er staan dan duizenden mensen op elkaar gepakt in smalle stegen en op pleinen. Ze zijn muistil. Ineens begint er dan vanaf een balkon iemand te zingen, a capella. Het zijn klaagliederen, het is lamenteren tot de Heilige. Dit kerkelijke gezang wordt meestal op een flamenco-achtige manier gezongen, waarvoor de stoet ook stopt. Omdat je niet weet wanneer het tijdens de processie ontstaat, is het zo bijzonder om mee te maken. Je probeert wel altijd op een plek te gaan staan, waarvan je vermoedt dat er een *saeta* zou kunnen klinken. Maar garanties zijn er nooit.”